

Μετονομασίες, εξαρχαισμός, εθνική ένταξη: Μικρά Ασία [19ος αιώνας]

ΙΩΑΝΝΑ ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ*

ΛΙΓΑ προκαταρκτικά για την επεξήγηση του τίτλου: Το αντικείμενο της ανακοίνωσης αυτής αναφέρεται μεν στα ονόματα του μικρασιατικού χώρου, τον περασμένο αιώνα, αλλά δεν ερευνά την ονοματοδοσία με την κλασική έννοια, δηλαδή την πράξη που δωρίζει στο νεοφερμένο βρέφος, ένα εφ' όρου ζωής βαπτιστικό. Θα εξετάσω το φαινόμενο της μεταβολής των ονομάτων [ή επιθέτων] κατά το στάδιο της εφηβείας.

Είναι γνωστό ότι και πριν από τον 19ο αιώνα, στην διάρκεια κάποιας μαθητείας, οι νέοι, είτε ως μοναχοί, είτε ως λαϊκοί, τρόφιμοι ενός σπουδαστηρίου, συχνά άλλαζαν τα ονόματά τους. Η εθιμική αυτή πράξη, μας ενδιαφέρει στο ποσοστό που λειτούργησε ως εργαλείο μεταβίβασης μιας συγκεκριμένης εξελληνιστικής και εξαρχαιστικής ιδεολογίας, στον οθωμανικό χώρο των μέσων του περασμένου αιώνα και στο πλαίσιο της εμφύτευσης εθνικής συνείδησης στους εκεί χριστιανικούς πληθυσμούς.

Αλλά ας πάρουμε τα πράγματα από την αρχή.

Η εξαρχαιστική μετονομασία, ως επιμέρους έκφραση της στροφής στον ειδωλολατρικό κόσμο που συντελέστηκε στα προεπαναστατικά χρόνια, δηλώνει το σπάσιμο της συνέχειας. Η τομή, το πέρασμα από το χριστιανικό εορτολόγιο στην μυθολογία ή την αρχαία ιστορία, η άντληση από την δεξαμενή των παγανιστικών ονομάτων, δεν συνιστούν στην γένεσή τους φαινόμενα αυτοφυή: όπως έχει διατυπωθεί, οι αρχικά ρηξικέλευθες αυτές κινήσεις συνδέονταν με το ευρωπαϊκό ρεύμα του διαφωτισμού. Φθίνοντας του διαφωτισμού απώλεσαν την νεανική τους ικμάδα, ταυτίστηκαν με την συντήρηση, και κατέληξαν σε τύπο νεκρό.

Η περιολογήση του φαινομένου των εξαρχαιστικών μετονομασιών στον οθωμανικό χώρο τον 19ο αιώνα αφορά στους ορθόδοξους χριστιανούς υπηκόους και συμβατικά, μπορεί να χωριστεί σε τρεις περιόδους.

Το χρονικό σημείο εκκίνησης τοποθετείται στα προεπαναστατικά χρόνια, τις πρώτες δύο δεκαετίες του αιώνα, κατά τις οποίες η συνήθεια γίνεται κτήμα μιας μικρής πρωτοπορίας – δεν ξεπερνά τα όρια μιας μαθητικής συντροφιάς. Γεωγραφι-

κός εντοπισμός: Μικρασιατικά παράλια, νησιά του Αρχιπελάγους, Κωνσταντινούπολη.

Στην δεύτερη, ενδιάμεση χρονική περίοδο, το φαινόμενο αποκτά μεγαλύτερη εμβέλεια, αναπτύσσεται σε πολυαριθμότερα μικρασιατικά κέντρα παιδείας, συμπεριλαμβάνοντας επαρχιακά φυτώρια της ενδοχώρας, ως τις αρχές του 20ού αιώνα. Τέλος, οι μετονομασίες που έλαβαν χώρα στο ελλαδικό κράτος μετά τον εκπατρισμό είχαν συλλογικό χαρακτήρα: εντάσσονται στην τρίτη περίοδο.

Τα δυο ακραία χρονικά σημεία εδώ απλώς θίγονται, ενώ το κύριο ενδιαφέρον μας εστιάζεται στις εξαρχαιστικές μετονομασίες που συντελέστηκαν στον ενδιάμεσο χρόνο, δηλαδή μετά την επανάσταση του 1821 και πριν την καταστροφή του 1922.

Στην Μικρά Ασία η μεταβολή του ονόματος είναι πράξη ιδεολογικά φορτισμένη: η υιοθέτηση ενός εξαρχαιστικού προσωπείου από την πλευρά του νεοφώτιστου εγγράφεται σε ένα ιστορικό περιβάλλον ανομοιογενές γλωσσικά και πολιτισμικά. Στην περιοχή μάλιστα των ανατολικών επαρχιών, όπου επιχωριάζει το φαινόμενο της τουρκοφωνίας, ακόμα και η επιλογή ενός απλά ελληνοπρεπούς, νεόκοπου ονόματος, ως οικειοποίηση μιας άλλης ταυτότητας, δηλώνει ένα σημείο τροπής τόσο στην ατομική διαδρομή του φορέα όσο και στην ιστορική πορεία της ομάδας.

Α. Προεπαναστατικά, από την πλευρά της εκκλησίας, επιδιώχθηκε να αναχαιτιστεί το ρεύμα αποκαθήλωσης των χριστιανικών ονομάτων με πατριαρχική εγκύκλιο [Γρηγόριος Ε', 1819]. Επιχειρήθηκε δηλαδή να ασκηθεί έλεγχος στην ονοματοδοσία κατά την βάπτιση.

Στις δεκαετίες που ακολουθούν, τα παγανιστικά ονόματα, εξοβελισμένα από τον ναό, θα διοχετευθούν από άλλον αγωγό: τα εκπαιδευτικά ιδρύματα, μέσα σε μια διαδικασία εκκοσμίκευσης, είναι εκείνα που θα αναλάβουν τον ρόλο του αναδόχου, εισάγοντας το έθος των εξαρχαιστικών μετονομασιών κατά την διάρκεια της φοίτησης – θα λειτουργήσουν δηλαδή ως άλλα βαπτιστήρια. Με αυτόν τον τρόπο θεσπίζεται μια μεταβάπτιση που τελείται εκτός του χριστιανικού ναού.

Β. Από τα μέσα του αιώνα η πύκνωση στις τάξεις των λογίων, η χειραφέτηση ενός ολοένα μεγαλύτερου αριθμού εγγραμμάτων από την εκκλησία, ο αλφαριθμητισμός, αλλά και η διάδοση μιας θύραθεν παιδείας θα οδηγήσουν –για πρώτη φορά– στην συγκρότηση της λογιοσύνης σε σώμα: αποκτούν συνείδηση του ρόλου τους και επίγνωση μιας αποστολής – ενώ παράλληλα σημειώνονται ανακατατάξεις στο εσωτερικό της αυτοκρατορίας.

Η στρατολόγηση ελληνοφρονων εθελοντών στον μικρασιατικό χώρο, γίνεται αισθητή τις δεκαετίες που έπονται της ίδρυσης του νεοελληνικού κράτους, όταν ένα μικρό τμήμα των χριστιανικών πληθυσμών αρχίζει να έλκεται, κυριολεκτικά [γεωγραφικά] και μεταφορικά [ιδεολογικά] από το νέο εθνικό κέντρο. Πρόκειται για μεσαία στελέχη τα οποία εμπορούμενα από ελληνολατρεία, εμπνευσμένα από το αρχαίο ιδεώδες, επωμίζονται το έργο του φωτισμού [βλέπε «εξελληνισμού»] της Ανατολής, παρεμβαίνοντας σε καιρούς τομείς του επιστητού. Είναι οι *οργανικοί διανοούμενοι* της εποχής για την διαμόρφωση μιας ελληνικής εθνικής συνείδησης στους τουρκόφωνους ορθόδοξους πληθυσμούς που οικούν τον οθωμανικό χώρο.

Τα ανθρωπωνύμια μεταβάλλονται, εξαρχαίζονται, ως συνήθεια που περνάει από τους ολίγους [εγγραμμάτων] σε ένα ευρύτερο στρώμα [εγγραμμάτων], δηλαδή στους μέσους όρους – τους σπουδαστές των μεγάλων σχολών της Πόλης, αλλά και σε ένα μικρότερο αριθμό *ελληνιζόντων* της μικρασιατικής ενδοχώρας. Οι «εξαρχαϊσμένοι» απόφοιτοι των ασιατικών κέντρων της πρώτης μεταεπαναστατικής περιόδου [δεκαετία 1820-1830] μεταλαμπαδεύουν τα προχριστιανικά ονόματα στους [πολλαπλάσιους] νεοφώτιστους μιας «δεύτερης γενιάς» [από την δεκαετία του 1850 και εξής].

Δεν έχουμε εδώ μόνον μια αριθμητική διεύρυνση του φαινομένου, ή την γεωγραφική του διάχυση. Η ειδοποιός διαφορά, από τα μέσα του αιώνα κι ύστερα, σε σχέση με το παρελθόν είναι η *οργανωτική ένταξη και συστηματική λειτουργία* του εθίμου των μετονομασιών μέσα από τα, πολυαριθμότερα, σχολικά ιδρύματα, έτσι ώστε η μετατροπή των ονομάτων επί το αρχαιότερον παύει πλέον να επαφίεται στην ατομική προαίρεση ενός πρωτοπόρου δασκάλου – ενός ερασιτέχνη. Με βάση τους Καταλόγους των μετονομασμένων τροφίμων της Μεγάλης του Γένους Σχολής, και της Ιεράς Θεολογικής Σχολής της Χάλκης, διαπιστώνουμε δύο πράγματα. Πρώτο: τα ήδη κεκτημένα τουρκογενή ονόματα εξελληνίζονται. Και δεύτερο: στην μεν πρώτη σχολή [που έχει κοσμικό χαρακτήρα], επικρατεί ένας αμιγής ή πεποιημένα εξαρχαϊστικός χαρακτήρας, ενώ στην δεύτερη [που έχει σεμιναριακό, θεολογικό χαρακτήρα] πλειοψηφούν τα μεσαιωνικά, βυζαντινά ονόματα¹.

Γ. Θα καταθέσω εδώ ορισμένες παρατηρήσεις ως υποθέσεις εργασίας. Τελετουργικά, η πράξη της μετονομασίας απαιτούσε ένα ζευγάρι πομπού/δέκτη, τον ανάδοχο και τον νεο-

φώτιστο. Ως προς το φύλο, οι πηγές δεν μνημονεύουν περιπτώσεις γυναικείου εξαρχαϊσμού, ακόμα και μετά την εξαπλώση της φρόιτησης στα παρθενωγεία – απ' όσο γνωρίζω. Είναι λοιπόν πράξη κατά την οποία ένας άνδρας ενήλικας χρίζει ένα άτομο του αυτού φύλου, έναν έφηβο, πράξη που έχει ως τόπο τέλεσης τα αρρενωγεία, διενεργείται *intra muros*, δηλαδή στο εσωτερικό κάποιου ιδρύματος, ενόσω ο βαπτιζόμενος έχει την ιδιότητα του μαθητή ή του μαθητευομένου. Η εγκατάλειψη του παλαιού ονόματος ορίζει την έναρξη νέου σταδίου στην ζωή του νεοβάπτιστου [νεόφωτου] και παράλληλα, σηματοδοτεί την είσοδο ενός ακόμη μέλους στον κλειστό κύκλο της ομάδας [εκπαιδευτικής, εκκλησιαστικής ή άλλης]. Η πράξη της μύησης διενεργείται «έξωθεν» ή/και «άνωθεν» [ή διαζευκτικά]. Δηλαδή δεν έχουμε παράδειγμα ομάδας που να βαπτίζεται αυτοβούλως, γιατί υποτάσσεται σε ένα κυρίαρχο ιστορικό ρεύμα. Κατά κανόνα ο «ανάδοχος» παρίσταται – δηλαδή είναι σωματικά παρών, η μετονομασία γίνεται πρόσωπο με πρόσωπο. Ο ανάδοχος είναι ο ξένος, εκείνος ο *απέξω*, με την έννοια ότι προέρχεται από έναν διαφορετικό κόσμο, όντας φορέας και εισηγητής μιας άλλης, ανώτερης παιδείας. Στις επαρχίες του Πόντου και της Καππαδοκίας πρόκειται για ελλαδίτη, κωνσταντινουπολίτη ή και γηγενή. Σε κάθε περίπτωση αναφερόμαστε σε κάποιον που χρημάτισε ένα διάστημα σχολικός λειτουργός άλλου, ή μετεκπαιδευτή σε κέντρα του ευρύτερου ασιατικού χώρου της ομογένειας.

Το «άνωθεν» δηλώνει την ιεραρχία. Κατά κανόνα, ο ανάδοχος, έχοντας ο ίδιος ήδη μετονομασθεί, είναι ηλικιακά προεσβύτερος. Ανήκει επίσης, σε μια υψηλότερη [επαγγελματική/κοινωνική] βαθμίδα από τον έφηβο. Ο εκούσιος αποδέκτης του νέου ονόματος είναι σωματικά αλλά και νοητικά παρών στην διαδικασία. Στο σημείο αυτό, η μεταβίβαση διαφοροποιείται από τον χριστιανικό, ορθόδοξο νηπιοβαπτισμό: ο φορέας του ειδωλολατρικού ονόματος είναι σε θέση να έχει άμεση και συνολική εποπτεία του γεγονότος.

Οι όροι αναπαγωγής του φαινομένου εξασφαλίζονται από προϋπάρχουσες πρακτικές. Μνημονεύεται η συνήθεια να κληροδοτείται το όνομα/ή επίθετο από έναν άτεκνο δάσκαλο σε νεαρό μαθητή του. Ο όψιμος κτήτορας με αυτόν τον τρόπο προικίζεται συμβολικά, με μια πνευματική παρουσία για να γίνει, με την σειρά του, όχι μόνον αποδέκτης αλλά και δυνάμει χορηγός μιας αρχαιολατρικής παιδείας.

Δ. Έκτυπο είναι ένα στοιχείο ηθοποιίας. Με το νέο όνομα δανείζομαι το προσωπείο ενός άλλου, απαγγέλλω τον λόγο ενός άλλου, σταδιακά *μεταβάλλομαι* σε άλλον, εντάσσομαι σε ένα άλλο συλλογικό σώμα αποδεχόμενος το σύστημα αξιών μιας πολιτισμικής κοινότητας στην οποία *τείνω και θέλω να ανήκω*. Γιατί η πράξη της μετονομασίας σηματοδοτεί μεν την άφιξη του νεαρού αγοριού στο κατώφλι της ηλικιακής ωρίμανσης, αλλά στον οθωμανικό χώρο δηλώνει προ-

σθετα και την δυναμική του ένταξη σε μιαν άλλη κοινότητα. Τα στάδια που διανύει παραπέμπουν στον ορισμό που διατύπωσε ο Arnold Van Gennep για τα rites de passage, το 1909: αποκοπή από την προηγούμενη κατάσταση, ολιγόχρονη αναμονή στο κατώφλι ενός νέου βιοτικού κύκλου και τέλος, προβιασμός σε μια ιεραρχικά ανώτερη βαθμίδα. Πρόκειται με άλλα λόγια για ένα είδος *διαβατήριας τελετής*.

Συνοψίζοντας, θα λέγαμε ότι αν το θρησκευτικό βάπτισμα δίνει το χρίσμα του χριστιανού, εντάσσει το βρέφος στους κόλπους μιας νέας, θρησκευτικής κοινότητας, τότε η απονομή ενός νέου ονόματος, ως άλλο βάπτισμα, χορηγώντας μια νέα ταυτότητα στον έφηβο που *εξαρχαίζεται*, τον δια-

φοροποιεί από την υπάρχουσα ομάδα και τον εντάσσει –έστω νοερά– στην ελληνική εθνική κοινότητα – και τον καθιστά εξάγγελο των οραμάτων της.

Πράγματι, η μεθόδευση της τελετουργίας αυτής, κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, στο εσωτερικό των σχολών του μικρασιατικού χώρου, οργανώνεται στο πλαίσιο ενός ανερχόμενου ρεύματος εθνικισμού για να απαντήσει στις αυξανόμενες ανάγκες θεμελίωσης μιας ελληνικής ταυτότητας. Στην διαδικασία μετάβασης από τον οικουμενικό κόσμο στον κόσμο των εθνικών κρατών, η ανάσχυση της ελληνικής αρχαιότητας έχει έναν προφανή και λειτουργικό ρόλο να διαδραματίσει. Αν η κατασκευή της εθνικής συνείδησης εδράζεται σε δυο άξονες, παρελθόν και μέλλον, διαπιστώνουμε ότι στην τελετουργία της μετονομασίας συνυφαίνονται και οι δυο χρονικές στιγμές. Προβολή στο παρελθόν με την επίκληση του προχριστιανικού κόσμου μέσω των ονομάτων, και προβολή στο μέλλον με την εξασφάλιση της διαδοχής, αλλά και με την έννοια της αποστολής. Μια μεσσιανική διάσταση εμπερικλείεται στην ίδια την απόκτηση ενός ένδοξου, παλαιού ονόματος από το πάνθεο των ηρώων, και θεωρείται ότι οδηγεί στα μεγάλα πεπρωμένα.

Ε. Η αρχαία κληρονομιά μεταβιβάστηκε στους μικρασιατικούς πληθυσμούς καταρχήν στα ελληνικά. Κλασικοί συγγραφείς, απαγγελίες εθνικού περιεχομένου κειμένων στοιχειοθετούν μια προγραμματισμένη μάθηση. Δόθηκε έμφαση στο στοιχείο το προφορικό, την αποστήθιση, και κατά συνέπεια στην διαβίου απομνημόνευση, με την επανάληψη ενός λόγου επιλεκτικά διασκευασμένου και προσαρμοσμένου στις σχολικές [βλέπε εθνικές] ανάγκες.

Για τους ορθόδοξους πληθυσμούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας το μέγα ζήτημα ήταν η διάδοση της ελληνικής γλώσσας –της νεοελληνικής αλλά και της παλαιότερης– όπου αυτό στάθηκε δυνατό, αφού η μετάβαση στην αρχαία φωνή προϋπέθετε το –συχνά ανολοκλήρωτο– στάδιο της ελληνοφωνίας.

Οι *ετερόκλητοι*, οι νεοβάπτιστοι, πρωτοστατούν στον αγώνα αυτόν: εκδόσεις αρχαίων συγγραφέων, μεταφράσεις στην ομιλουμένη, ακόμη και μεταγλωττίσεις [σε αρχαιότερη εκδοχή], κειμένων τα οποία θεωρούν ότι χρίζουν διορθώσεως. Παράλληλα, η γλώσσα λειτουργεί όχι μόνον ως όχημα που μεταφέρει μηνύματα, αλλά και ως αυτοσκοπός – ένα πεδίο άσκησης. Ρητορικά γυμνάσματα, κατασκευή επιτυμβίων και άλλων επιγραμμάτων στην ομηρική, εκφώνηση αρχαίων γνωμικών, ακόμα και απαγγελία ολόκληρων τραγωδιών απ' έξω, από στήθους.

Όπως είδαμε, στις ανατολικές επαρχίες το γλωσσικό υπέδαφος, πάνω στο οποίο επιχειρείται ο εμβολιασμός της νέας ηθικής συνείδησης, παρουσιάζει αντιστάσεις. Μητρική γλώσσα είναι, κατά κανόνα, η τουρκική. Έχει αρχίσει μια αντίστροφη πορεία, στα μέσα του αιώνα, στην διάρκεια της οποίας η ελληνική, από γλώσσα παιδείας, καλείται να πάρει την θέση της προϋπάρχουσας τουρκικής, εκποπίζοντας την. Για τους λόγους αυτούς, στην μικρασιατική ενδοχώρα, το μήνυμα της αρχαίας κληρονομιάς θα περάσει αναγκαστικά και μέσα από τα τουρκικά, με την διάδοση της τυπογραφίας. Μεταφράσεις από νεοελληνικά, αλλά και δυτικά, πρωτότυπα ερ-

γα δημοσιεύονται στην καρμανλίδικη γραφή [τουρκικά με ελληνικούς χαρακτήρες]. Δεν σημειώνονται, πάντως, μεταφράσεις απευθείας από αρχαία κείμενα. Συνήθως το αρχαίο παρουσιάζεται μεταμφιεσμένο, κάτω από έναν άλλο μανδύα. Νεοελληνικό έργο, τυπωμένο στα καρμανλίδικα μέσα από το οποίο διδάσκεται το αρχαίο κλέος είναι ο *Γεροστάθης*, του Λέοντα Μελά [1866]. Ακόμη, σπαράγματα του ομηρικού, προχριστιανικού κόσμου φθάνουν στο αναγνωστικό κοινό μέσα από δυτικά έργα, όπως *Οι περιπέτειες του Τηλέμαχου* του Φενελόν [1887]. Κάποια ψήγματα αρχαιομάθειας μεταβιβάζονται από τον περιοδικό τύπο όπου το ευρωπαϊκό στοιχείο συμβιώνει με τον αρχαίο κόσμο. Αλλά και όταν οι μύθοι του Αισώπου εκδίδονται το 1854, τονίζεται η εκ Φρυγίας καταγωγή του συγγραφέα – οικειοποιούνται το αρχαίο, το ενσωματώνουν αποδίδοντάς του τα δικά τους χαρακτηριστικά. Έχουμε ελάχιστα αποσπασματικά δείγματα μιας χειρόγραφης παράδοσης των τουρκόφωνων χριστιανών. Γνωρίζουμε όμως ότι αποτολμήθηκαν προσαρμογές μεγάλων κλασικών για σχολική χρήση. Δείγμα πολιτισμικού συγκρητισμού αποτελεί μια διασκευή της *Αντιγόνης* του Σοφοκλή που απαθανατίζει τον διάλογο της ηρωίδας με τον τύραννο. Είναι γραμμένη σε ένα τεφτέρι ποικίλης ύλης, προς τα τέλη του αιώνα, στα καρμανλίδικα. Τέτοιου τύπου απόπειρες δεν έλαβαν έντυπη μορφή, δεν μας είναι γνωστή καμιά έκδοση αρχαίας τραγωδίας για το τουρκόφωνο ορθόδοξο κοινό. Ίσως η εμμονή στον προφορικό λόγο ήταν η λύση για τον φόβο της λογοκρισίας, ιδίως προς την καμπή του αιώνα. Ασφαλώς στο χειρόγραφο υπολανθάνει το χέρι του δασκάλου, που εισάγει τα πρότυπα μετακενώνοντας τα υψηλότερα επιτεύγματα ενός πολιτισμού στους μαθητές του. *Φιλελεύθερη λαλιά*: το νόημα διασώζεται απόφιο για να παραδοθεί στους *ετερόγλωσσους* ενός μικρού σχολείου, σε χωριό χιλίων κατοίκων, τα Σύλλατα της Καππαδοκίας: ο λόγος εκφέρεται στην ντόπια γλώσσα. Το πολιτικό μήνυμα, τα σύμβολα και οι προθέσεις είναι προφανείς – μας λείπει μόνον η μαρτυρία του δέκτη. Τι μπορεί να σήμαινε για έναν τουρκόφωνο, ορθόδοξο μαθητή, η επαφή με αυτό το κείμενο – η γνωριμία ενός άλλου κόσμου;

ΣΤ. Πέρα από την προσήλωση στο πεδίο της γλώσσας, οι ανάδοχοι της αλλαγής των ονομάτων, όσοι εμπνέονται από το ιδεώδες της ένταξης στον εθνικό κορμό, επικεντρώνουν την δράση τους και σε έναν από τους καίριους τομείς, την ιστοριογραφία, την σύνθεση και συγκρότηση τοπικής ιστορίας. Πρόκειται για τα ίδια πρόσωπα: *οι εξελληνισθέντες* ηγούνται μιας ευρύτερης εκστρατείας. Μετέχουν στα ανασκαφικά δρώμενα της εποχής, καταρτίζουν νομισματικές συλλογές, εξαρχαίζουν τοπωνύμια, τροφοδοτούν τις κοινοτικές βιβλιοθήκες με κλασικές εκδόσεις. Αρθρογραφούν για την ανάγκη προστασίας των αρχαιοτήτων, με την συνείδηση ότι είναι θεματοφύλακες μιας μεγάλης κληρονομιάς. Άλλωστε η έλξη που ασκεί το νέο εθνικό κέντρο, η *πληθυσμιακή μετανάστευ-*

σις του Φαναρίου εις την Ελλάδα [1848], διατηρεί εκτός από την πραγματική και μια συμβολική διάσταση, περικλείοντας και τον αρχαίο μύθο της. Για όσους δεν ήταν δυνατή η γεωγραφική μετάβαση στο ελλαδικό κρατίδιο, η μετονομασία λειτούργησε ως υποκατάστατο, το παγανιστικό όνομα ως ένα νοερό ταξίδι στον χώρο και στον χρόνο.

Όσο για τα ανθρωπώνυμια, από τις αρχές του εικοστού αιώνα, στην Μικρασία, οι εξελληνιστικές μετατροπές απέβαλαν τον ερμητικό τους χαρακτήρα, και γίνονταν πια *extra muros*, εκτός των τειχών των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Διαγράφοντας ανιούσα πορεία έπαψαν να αποτελούν αποκλειστικό προνόμιο της λογιοσύνης. Η διεύρυνση του φαινομένου έφερε στο προσκήνιο των μετονομασιών για πρώτη φορά και το γυναικείο φύλο.

Με την Ανταλλαγή, το ελληνικό κράτος αποπειράθηκε να εξελληνίσει και, όπου ήταν δυνατό, να εξαρχαίσει, ανθρώπους και τόπους. Για τους αποδέκτες νέων ονομάτων, τους εκπατρισμένους μικρασιάτες, η βάπτιση που τελείται σε άλλο έδαφος, δηλαδή στον χώρο υποδοχής, συνιστά μια διαβατήρια τελετή με διαφορετικό, αυτή τη φορά, περιεχόμενο. Παύει οριστικά να υποδηλώνει την φαντασιακή ένταξη σε ένα εθνικό σύνολο – δεν έχει πλέον δυναμικό χαρακτήρα. Αλλά και από την πλευρά του δότη η κατάσταση έχει μεταβληθεί. Οι ανάδοχοι, οι οργανικοί διανοούμενοι, έχουν αντικατασταθεί: ο ρόλος των οραματιστών έχει εκχωρηθεί σε νομαρχιακούς, κρατικούς υπαλλήλους. Ο εθνικός κορμός έχει αποκτήσει, τώρα πια, συγκεκριμένη υπόσταση – σάρκα και οστά. Ένα πραγματικό κράτος έχει πάρει την θέση της νεφελοκοκκυγίας, της μυθικής Ελλάδας.

Η άρρητη συνθήκη, το τίμημα της ενσωμάτωσης των ξεριζωμένων, πια, πληθυσμών στον χώρο υποδοχής ήταν η απεμπόληση της προηγούμενης τους ταυτότητας, η εγκατάλειψη του παλαιού ονόματος, του παλαιού εαυτού, στο μέτρο που δεν επιβεβαιώνει το κυρίαρχο ιδεολόγημα των νεοελλήνων – την τρισχιλιετή εθνική ομοιογένεια.

* Το κείμενο αφιερώνεται στην μνήμη του αρχαιοελληνιστή Αριστόξενου Δ. Σκιαδά. Παρουσιάστηκε ως προφορική εισήγηση στο διεθνές συμπόσιο «Τα όρια της αρχαίας κληρονομιάς», που οργανώθηκε από το Πανεπιστήμιο Κρήτης στο Ρέθυμνο, τον Νοέμβριο του 1996.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

1. Το πρωτογενές υλικό, στο οποίο βασίστηκε η παρούσα εργασία, είναι συγκεντρωμένο στο Ιωάννας Πετροπούλου, *Ο εξελληνισμός/εξαρχαϊσμός των ονομάτων στην Καππαδοκία τον 19ο αιώνα*, *Δελτίο του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, τόμος 7, Αθήνα 1988-1989, σσ. 141-200.